

Fusûlü'l-Üsrûşenî Adlı Eserin Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı Hakkında Bir Değerlendirme

Şerif Gedik | 0000-0002-2032-119X | hacegan85@hotmail.com

Diyanet İşleri Başkanlığı, Pazaryeri Müftülüğü, Bilecik, Türkiye

ROR ID: 007x4cq57

Öz

Mâverâünnehir'den Osmanlı coğrafyasına, buradan Hindistan'a kadar birçok farklı bölgede kaleme alınan Hanefî fakihlerine ait fûrû-i fıkıh ve fetâvâ eserlerini etkileyen *Fusûlü'l-Üsrûşenî* başta Osmanlı şeyhülislâmları olmak üzere birçok kadı ve müftünün eserlerine kaynaklık etmiştir. Bazı kaynaklarda döneminin müctehid âlimlerinden olduğu ifade edilen Ebû'l-Feth Mecdüddîn el-Üsrûşenî'ye ait olan eserin özellikle Osmanlı coğrafyasında etkisi daha fazla hissedilmiştir. Yargılama hukuku ile muâmelâta dair konuları ihtiva eden eserin gündelik hayatta karşılaşılan bazı sorunlar ile mahkeme ve resmi mercilere iletilen bazı konuları ele alması, eserin kaynak olarak kullanılma yoğunluğunun artmasına önemli katkı sunmuştur. Bu çalışmayla, eserin Hanefî fıkıh literatürü içerisinde muteber kabul edilen bazı kaynaklar üzerindeki etkisinden hareketle literatüre katkısını ortaya koymanın yanı sıra günümüz araştırmacılarının esere olan ilgisini artırmak ve yeni çalışmalar için esere dikkat çekilmesi umulmaktadır. Bu çalışmada, Mecdüddîn el-Üsrûşenî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgiler verilmesi, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* adlı eserin şekil ve muhteva özelliklerinin, kaynaklarının ve yazma nüshalarının incelenmesi bu eserin Hanefî fûrû-i fikhına yönelik şerh ve haşiyeler ile Osmanlı şeyhülislâm ve kadılarına ait bazı fetâvâ tarzı eserlerine kaynaklık etmesinin araştırılması ve eserden yapılan bazı iktibasların örnekleriyle birlikte aktarılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Hanefî Fıkıhı, Mâverâünnehir, Mecdüddîn el-Üsrûşenî, Fusûlü'l-Üsrûşenî.

Atıf Bilgisi

Gedik, Şerif. "Fusûlü'l-Üsrûşenî Adlı Eserin Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı Hakkında Bir Değerlendirme". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 279-304.

<https://doi.org/10.33718/tid.1333009>

Geliş Tarihi : 26.07.2023

Kabul Tarihi : 26.10.2023

Yayın Tarihi : 31.12.2023

Değerlendirme : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan : Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması : Yapıldı - iThenticate

Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Evaluation of the Contribution of Fusul al-Urusheni to the Hanafi Fiqh Literature

Şerif Gedik | 0000-0002-2032-119X | hacedgan85@hotmail.com

Presidency of Religious Affairs, Pazaryeri District Mufti, Bilecik, Türkiye

ROR ID: 007x4cq57

Abstract

Fusul al-Urusheni, who influenced the fiqh and fatawa works of Hanafi jurists written in many different regions from Transoxiana to the Ottoman geography and from there to India, became the source of the works of many judges and muftis, especially the Ottoman sheikhulislam. The influence of the work belonging to Mecduddin al-Urusheni, who is stated to be one of the mujtahid scholars of his period in some sources, was especially felt in the Ottoman geography. The fact that the work, which includes the subjects of furu fiqh and trial law, deals with some problems encountered in daily life and some issues referred to the courts and official authorities, has contributed significantly to the increase in the frequency of applying to the work. With this study, it is hoped that the work will increase the interest of today's researchers to the work and draw attention to the work for new studies, as well as revealing its contribution to the literature with its impact on some sources accepted in the Hanafi fiqh literature. In this study, brief information about the life and works of Mecduddin el-Urusheni was given, and the form, content features, sources and manuscript copies of the work called Fusûlü'l-Ûsrûşenî were examined. In addition, it is aimed to be the source of Fusul al-Urusheni's commentaries on Hanafi furu fiqh and some fatawa-style works of Ottoman sheikh al-Islams and judges, and to convey some quotations from the work with examples.

Keywords

Islamic Law, Hanafi fiqh, Transoxiana, Mecduddin al-Urusheni, Fusul al-Urusheni.

Citation

Gedik, Şerif. "An Evaluation of the Contribution of Fusul al-Urusheni to the Hanafi Fiqh Literature". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 279-304.

<https://doi.org/10.33718/tid.1333009>

Date of Submission : 26.07.2023

Date of Acceptance : 26.10.2023

Date of Publication : 31.12.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Mâverâünnehir fıkıh havzasında yetişmiş, ilimle iştigal eden bir ailede dünyaya gelen Ebü'l-Feth Mecdüddîn el-Üsrûşenî'nin (ö. 637/1240'tan sonra) fakih kimliği ile temayüz etmesini sağlayan en önemli eserlerinden birisi *Fusûlü'l-Üsrûşenî* adlı eseridir. Bu eser, muâmelât ve yargılama hukukuna dair konuları içeren birçok fîrû-i fıkıh ve fetâvâ kitaplarına kaynaklık etmiş, *Fusûlü'l-İmâdî* ve *Câmiu'l-fusûleyn* gibi iki önemli eserin ise metin inşasına mesnet teşkil etmiştir. *Fusûlü'l-Üsrûşenî* hakkında yaptığımız araştırmada müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışmanın literatüre katkı sunması ve eser hakkında araştırma yapmak isteyenlere yol gösterip, ışık tutması arzu edilmektedir. Gerek Osmanlı coğrafyası gerekse diğer Müslüman coğrafyalarda yazılan birçok esere etki eden *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'nin detaylı olarak incelenmesi, etkilemiş olduğu önemli bazı eserlerin tespiti ve Hanefî fıkıh literatürüne katkısının ortaya konulması da ayrıca önem arz etmektedir.

Fusûlü'l-Üsrûşenî otuz fasıldan müteşekkil olup, yargılama hukuku ile fîrû-i fıkıha yönelik konuları ihtiva etmektedir. Eserde mahkemeye intikal eden çeşitli konularla ilgili mahkeme tutanaklarına yer verilmesi, gündelik hayatta karşılaşılan bazı sorunların çözümüne yönelik bilgilerin aktarılması, konuların müstakil fasıllarda ele alınması ve ana konuların yanında birçok tali meselenin nakledilmesi, Hanefî mezhebinde zâhirü'r-rivâye olarak nitelendirilen eserler başta olmak üzere muteber kaynaklardan nakilde bulunması, esere olan güveni artırmış ve birçok âlimin eserden istifade etmesini sağlamıştır.

Hanefî fıkıh birikimi içerisinde önem arz ettiğini düşündüğümüz *Fusûlü'l-Üsrûşenî*, Osmanlı şeyhülislâmlarına ait *Mühimmâtü'l-müftî* ve *Fetâvâ-yı Ankaravî* gibi eserler başta olmak üzere İslâm dünyasında gerçekleştirilen kanunlaştırma ve hukukî düzenlemelere kaynaklık teşkil eden *el-Fetâva'l-Hindiyye* gibi önemli eserlerin kaynakları arasında yer almış ve kendisinden birçok kez nakilde bulunulmuştur. Ayrıca bu eser, Osmanlı âlimlerinden Müeyyездâde Abdurrahman Efendi (ö. 922/1516) ile Kadri Efendi (ö. 1084/1674) gibi üst düzey görevlerde bulunan zevatın da fetvâ mecmualarına kaynaklık etmiştir.

Bu çalışmada Mecdüddîn el-Üsrûşenî'nin hayatı, eserleri, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* adlı eserinin özellikleri, muhtevası, kaynakları ve yazma nüshaları ele alınarak, eserin Hanefî fıkıh literatürüne katkısı, etkilemiş olduğu bazı eserler üzerinden örnekler ışığında incelenmiştir.

1. Mecdüddîn el-Üsrûşenî'nin Hayatı ve Eserleri

Bu kısımda Üsrûşenî'nin¹ hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek olup, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* adlı eser detaylı olarak incelenerek eserin önemi ve özelliklerine işaret edilecektir.

1 Kaynaklarda "Üsrûşenî" şeklindeki daha yaygın bir kullanım olmasına rağmen "Üsrûşenî" şeklinde kullanımın daha doğru olduğu ifade edilmiştir. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1977), 1/177; Abdulkâdir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fi-tabakâti'l-Hanefiyye*, nşr. Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1413/1993), 4/134. Üsrûşenî'ye ait eserlerin yazma nüshaları incelendiğinde eserlerin mukaddimelerinde "Üsrûşenî" nisbesinin kullanıldığı görülür. "Üsrûşenî" şeklindeki kullanım için bk.: Ebü'l-Feth Mecdüddîn el-Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 571), Mukaddime; (Esad Efendi, 834), Mukaddime; Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah, 649), Mukaddime.

1.1. Mecdüddîn el-Üsrüşeni'nin Hayatı

Hayatı hakkında sınırlı bilgiye ulaşabildiğimiz Üsrüşeni'nin asıl adı Ebü'l-Feth Mecdüddîn Muhammed b. Mahmûd b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Üsrüşeni'dir.² Mâverâünnehir'in Fer-gana bölgesinin batısında kalan Üsrüşene diye anılan bölgenin merkezinde dünyaya geldiği ifade edilen Üsrüşeni'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda bir netlik söz konusu değildir.³

Babası Celâleddîn Mahmûd'un *Hidâye* sahibi Burhâneddîn el-Mergînânî'den (ö. 593/1197) fıkıh okuduğu⁴ ve Hanefî fakihlerinden Yusûf es-Semerkandî'ye (ö. 556/1161) ait olan *el-Mültekât fi'l-fetâvâ* isimli eseri konularına göre yeniden düzenlediği belirtilmiştir.⁵ Üsrüşeni, *Fusûl*'ünde babasının *Fevâid* isimli eserine⁶ atıfta bulunmuş, ayrıca babasının *el-Câmiu's-sağîr*'in haşiyesinin vekâlet bahsinde bazı bilgileri kayıt altına aldığı belirtilmiştir.⁷ Kefevî, Üsrüşeni'nin ilim konusunda babasıyla aynı tabakada yer aldığını, hatta fûrû-i fıkıh ve usûlde babasından daha ileri bir seviyede olduğunu ve dönemin müctehid âlimleri arasında sayıldığını ifade etmiştir.⁸ Kaynaklarda Üsrüşeni'nin başta babası⁹ olmak üzere Zahîrüddîn el-Buhârî (ö. 619/1222), Mergînânî ve Yûsuf es-Semerkandî¹⁰ gibi âlimlerden ders aldığı,¹¹ Hüsameddîn el-Ulyabâdî'ye ise hocalık yaptığı ifade edilmiştir.¹² Müellif, *Fusûlü'l-Üsrüşeni*'de Necmüddîn isimli bir zatın hocası olduğunu belirtmesine¹³ rağmen ismini tam olarak zikretmediği, herhangi bir künye, nispet ve lakabına da yer vermediği için tarafımızca bu zatın kim olduğu tespit edilememiştir.

- 2 Üsrüşeni'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklardan bazıları şunlardır: Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf (Dimeşk; Dârü'l-Kalem, 1992), 279; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâbü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1881), 244b-245a; Abdulhay Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* nşr. M. Bedreddin Ebû Firâs (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 200; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin es-mâül-müellifin ve âsârü'l-musanîfin*, nşr. Kilisli Rifat Bilge-Ibnül Emin Mahmud Kemal (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 2/113; Halit Ünal, "Mâverâünnehir Fakihlerinden el-Urusheni", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Kayseri 1986), 243-250.
- 3 Murteza Bedir, "Üsrüşeni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/392.
- 4 Kefevî, *Ketâbü a'lâm*, (Feyzullah Efendi, 1881), 244b.
- 5 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, nşr. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/1813; Bedir, "Üsrüşeni", 42/392; Ahmet Özel, "Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/479.
- 6 Üsrüşeni, *Fusûlü'l-Üsrüşeni* (Ragıp Paşa, 571), 97b.
- 7 Üsrüşeni'nin babası tarafından *Câmiu's-sağîr*'in haşiyesine yazılan not şudur: Alma ve satmaya vekil tayin edilen kişi kaybolursa, dinden irtidad ederse veya ölürse hüküm müvekkile döner. Üsrüşeni, *Fusûlü'l-Üsrüşeni* (Ragıp Paşa, 571), 5a.
- 8 Kefevî, *Ketâbü a'lâm*, (Feyzullah Efendi, 1881), 245a. Aynı bilgiler Leknevî tarafından tekrar edilmiştir. bk.: Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 200.
- 9 Üsrüşeni, *Siyerü'l-kebir*'de geçen "vekilin görevinden azledilme" meselesini babasına okuduğunu belirtmiştir. Üsrüşeni'nin *Fusûl*'ünde yapmış olduğu bu açıklama, babasıyla bazı ilmi meseleleri müzakere ettiğine ve aralarında ilmi açıdan bir bağ olduğuna işaret etmektedir. Üsrüşeni, *Fusûlü'l-Üsrüşeni* (Ragıp Paşa, 571), 4b.
- 10 Murteza Bedir, Üsrüşeni'nin, Mergînânî ile Yûsuf es-Semerkandî'den ders almasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. bk.: Bedir, "Üsrüşeni", 42/392.
- 11 Kefevî, *Ketâbü a'lâm*, (Feyzullah Efendi, 1881), 245a; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 200.
- 12 Kefevî, *Ketâbü a'lâm*, (Feyzullah Efendi, 1881), 245a; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 59-60, 93.
- 13 Üsrüşeni, *Fusûlü'l-Üsrüşeni* (Ragıp Paşa, 571), 6b

1.2. Eserleri

1.2.1. Câmîu ahkâmî's-sığâr (Ahkâmü's-sığâr)

Eser, küçüklerle ilgili dini ve hukukî hükümleri içeren en eski müstakil kitap olarak bilinmektedir. Hanefî mezhebi esas alınarak yazılan eserde fakihlerin isim ve görüşlerinin yanı sıra yapılan nakillerin kaynaklarına da yer verilmiştir. Üsrûşenî ele aldığı konularla ilgili diğer mezheplerin görüşlerine nadiren yer verirken, Hanefî mezhebi içerisindeki farklı görüş ve fetvâları aktarmıştır. Görüşlere mesnet teşkil eden delilleri ise zikretmemiştir.¹⁴ Kütüphanelerde birçok yazma nüshası¹⁵ bulunan eserin basımı¹⁶ gerçekleştirilmiş ve Türkçeye¹⁷ çevirisi de yapılmıştır. Eserde küçüklerle ilgili ele alınan konulardan bazıları şunlardır: Tahâret, namaz, zekât, oruç, hac, kurban, nafaka, ceza müeyyideler, hibe, kira sözleşmesi, alışveriş ve küçüğün mirasçı olmasıyla ilgili bahisler.¹⁸

1.2.2. Fetâva'l-Üsrûşenî

Ahkâmü's-sığâr'ın hâtîme¹⁹ kısmında büyük bir fetvâ kitabı yazmak istediğini ifade eden Üsrûşenî'nin *Fetâvâ*'sının sadece "Kitâbü'l-Kerâhiyye" kısmı günümüze ulaşmış olup, eserin bu kısmı Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁰ Helaller ve haramlarla ilgili meseleleri ihtiva etmekte olan eser, kırk fasıl olarak tertip edilmiştir. Eserin neşri gerçekleştirilmemiştir.²¹

1.2.3. el-Es'ile ve'l-ecvibe

Mâverâünnehir bölgesinde Üsrûşenî'den önce yaşamış olan fakihlere yöneltilen sorular ve cevapların derlenerek bir araya getirildiği eserdir. Eserde birçok Farsça fetvâyı yer verilmiş olup, eserin neşri gerçekleştirilmiştir.²²

1.2.4. Kurretü'l-ayneyn fî islahi'd-dâreyn

Câmîu ahkâmî's-sığâr'ın neşrini gerçekleştiren Mustafa Semîde²³ ile Brockelmann'ın Üsrûşenî'ye ait olduğunu ifade ettikleri bu eserin, Kahire'de bir nüshasının bulunduğu belirtilmiştir.²⁴ Eser Erzurum müftüsü Kadızâde Ârif Efendi'nin (ö. 1173/1760) *Bahru'l-fetâvâ* isimli eserinin kaynakları arasında zikredilmektedir.²⁵

14 Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr* (Fezullah, 648), 1b-189b.

15 Ebü'l-Feth Meccüddîn el-Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Fezullah, 648); (Fezullah, 649), (Fezullah, 650); *Câmîu ahkâmî's-sığâr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3987).

16 *Câmîü'l-fusûleyn*'nin kenarında (Kahire 1300); (Bağdat 1982-1983); (Beyrut: 1997); (Taşkent: 2010).

17 Eser, İbrahim Canan tarafından 1984'de "*Ahkâmü's-sığâr: İslam Hukukunda Çocuklarla İlgili Hükümler*" adıyla tercüme edilmiştir.

18 Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr* (Fezullah, 648), Fihrist.

19 Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr*, nşr. Mustafa Semîde (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 380.

20 Eserin günümüze ulaşan kısmı 1995 yılında Halit Ünal tarafından "*İslâm'da Helaller ve Haramlar: Kitâbü'l-Kerâhiyye*" ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

21 Ebü'l-Feth Meccüddîn el-Üsrûşenî, *Fetâva'l-Üsrûşenî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 591); (Mısır: Ezher Üniversitesi, 334792).

22 Ebü'l-Feth Meccüddîn el-Üsrûşenî, *el-Es'ile ve'l-ecvibe*, nşr. Müslim Rızkî Atâ (Taşkent: 2011).

23 Üsrûşenî, *Ahkâmü's-sığâr*, (Neşredenin girişi), 3.

24 Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l Arabî*, trc. Abdülhalîm en-Neccâr-Seyyid Ya'kûb Bekir-Ramazan Abdüttevâb (Kahire: 1983), 6/343.

25 Bünyamin Çalık, *Kadızâde Muhammed Ârif Efendi'nin "Bahru'l-Fetâvâ" Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 845.

1.2.5. Fusûlü'l-Üsrûşenî

Üsrûşenî'nin ilk telifi olarak bilinen eser, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* olarak meşhur olmuştur. Üsrûşenî mukaddimede eserini her ne kadar *Kitâbü'l-Fusûl*²⁶ olarak isimlendirdiğini ifade etse de kütüphane kayıtlarında eserin *el-Fusûl fi'l-muâmelât*²⁷ veya *Fusûlü'l-muâmelât*²⁸ şeklinde de kayıt altına alındığı görülmektedir.

Üsrûşenî, “*Hayatımın en güzel kısmını âlimlerin en iyi eserlerine ve inci gibi konularına bakmaya harcadım. Onların ifadelerinin inceliklerini ve içerisine daldıkları şeylerin güzelliklerini görünce; ahiret azığı olsun diye o hazineden bir pay almak istedim...*” diyerek eserini yazmasındaki gayesini ifade etmiştir. Eserinin içeriğine yönelik olarak ise kazâ ve dâva meseleleri ile bunlarla ilgili fetvalara yer verdiğini, sıkça yargıya intikal eden muâmelât konularının yanı sıra, nikâh ve talâk meselelerini de ele aldığını ifade etmiştir.²⁹

Otuz fasıldan müteşekkil olan eser, yazma nüshaların ferağ kaydında belirtildiğine göre hicri 625 yılının Cemâziyelevvel ayının başlarında tamamlanmıştır ve müellif eserini tamamladığında henüz 32 yaşındadır.³⁰

1.2.5.1. Eserin Muhtevası ve Özelliği

Eserde fihriste yer verilmiş olup, fasıllarda ele alınacak ana konuların yanı sıra bazı alt başlıklara da işaret edilmiştir. Eserde ele alınan ana konular sırasıyla şunlardır:³¹

1. Hâkimlik ve hüküm verme hakkında
2. İctihadî konularda hüküm verme
3. Yemin etme ve bununla ilgili konular
4. Gâib, mefkûd ve gaîblerin malları hakkında hüküm verme
5. Davalarda hak sahiplerinin birbirlerinin yerine geçmesi
6. Başkasına hasım olabilen ve olamayanlar
7. İstihkâk, aldanma ve benzer konuların incelenmesi
8. Akar tespiti ve akar ile ilgili davalar
9. Davanın türleri ve sıhhat şartları
10. Dava ve şahitlikte işaret, nispet ve tarif
11. Vakıa, mahdar ve siciller hakkındaki konuların incelenmesi
12. Davalarda çelişki
13. Vakıf mallarıyla ilgili davalar ve şahitlik konusu
14. Hâric ve zilyed davası ve davalarda tarih zikredilmesi

26 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), Mukaddime.

27 Ebü'l-Feth Mecdüddîn el-Üsrûşenî, *el-Fusûl fi'l-muâmelât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5634).

28 Ebü'l-Feth Mecdüddîn el-Üsrûşenî, *Fusûlü'l-muâmelât* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 15 Hk. 770/5).

29 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), Mukaddime.

30 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Esad Efendi, 834), 352a; (Fatih, 2426), 368b.

31 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), Fihrist; (Esad Efendi, 834), Fihrist.

15. Şahitler arasındaki uyumsuzluklar
16. Dava açılmasına ihtiyaç duyulmaksızın şahitlerin dinlenilmesi ve tesâmuya dayalı şahitlik
17. Çeyiz, nafaka, mehir ve nikâh konularıyla ilgili davalar ve hükümleri
18. Fuzûlînin tasarrufları
19. Muhayyerlikler ve kısımları
20. Şartla batıl olan ve olmayan akitler
21. Boşama yetkisinin devredilmesi
22. Muhâlea ve onunla ilişkili meseleler
23. Müteveli, hâkim, vasî ve babanın tasarruflarıyla ilgili konular
24. Vârisler, tereke ve terekeye taalluk eden borçlarla ilgili konular
25. Fâsid tasarruflar ve bunların hükümleri hakkında
26. Gasp edilmiş, rehin verilmiş veya kiraya verilmiş şeylerin satışı
27. Şuyû' meseleleri ve bunlarla ilgili hükümler
28. Bey' bi'l-vefâ
29. Tazmin sorumluluğu gerektiren durumlar
30. Muhtelif konular hakkında hükümler

Fusûlü'l-Üsrûşenî'nin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Eserde zikredilen hadislerin kaynakları belirtilmemekle birlikte, hadislerin fikhî hükümlere mesnet teşkil ettiği müşahade edilmektedir.³² *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'de herhangi bir konu hakkında hüküm ortaya koyulurken, hadis ve sahabe kavli başta olmak üzere örf, istihsân, maslahat ve istishâb gibi fikhî prensiplere müracaat edilmiştir.³³

Eserde Hanefî mezhep imamlarının kendi aralarındaki görüş ayrılıkları³⁴ başta olmak üzere Şâfiî ve Hanefîler arasındaki ihtilaflara değinilmiş,³⁵ İbn Ebû Leylâ³⁶ ile Süfyân es-Sevri³⁷ gibi âlimlerin görüşleri de aktarılmıştır. *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'de ele alınan meseleler hakkında fakihlerin lehte ve aleyhte birçok görüşü aktarıldıktan sonra “velhasıl” denilerek bazı konular yeniden özetlenmiştir.³⁸

Eserde fakihlerin görüşleri arasında tercihte bulunulurken veya müftâ bih olan görüşe işaret edilirken “aleyhi'l-fetvâ/fetvâ alâ, bihî eftâ/yüftâ bihî, esah/sahih, ne'huzü bihî/ehaze bihî, hüve'l-muhtâr” gibi ıstılahlar/tercih kalıpları kullanılmıştır.³⁹

32 “Kadı tayin edilen bıçaksız boğazlanmıştır.”, “Kadılar, sultanlarla birlikte; âlimler ise peygamberlerle beraber haşır olunacak” gibi hadisler, kadılık görevini ifâ etmenin hükmünü tespit konusunda âlimlerin referans aldıkları delillerdendir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 2a.

33 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 2a, 3a, 6b.

34 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 5b, 24a, 47a, 94b.

35 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 5b, 6a-b, 8a, 25b, 121b.

36 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 5b, 25b.

37 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 25b.

38 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 9a, 25a, 39b, 92b.

39 Tercih lafızların kullanıldığı yerler için bk.: Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 3a, 4a-b, 6b, 20b, 27a, 42b, 96b, 211a.

Fusûlü'l-Üsrûşeni'de rumuz kullanılmamış, kendisinden nakilde bulunan eser ve fakihlerin isimleri genellikle meşhur oldukları şekliyle zikredilmiştir.⁴⁰

Eserin kaynakları incelendiğinde fûrû-i fıkha yönelik eserlerin daha ağırlıklı olduğu fetâvâ, şürût ve vâkiât türü eserlerin ise hatırı sayılır derecede bir yekûn oluşturduğu ve kaynakların tamamına yakınının ise Hanefî mezhebine ait olduğu gözlemlenmektedir.⁴¹ Kendisinden nakilde bulunan kaynaklar arasında *Fetâvâ'd-Dinârî* gibi Farsça kaleme alınmış eserler müstesna edilirse, kendisinden istifade edilen diğer kaynakların tamamı Arapçadır.

Müellif alıntı yaparken kimi zaman meseleyi kaynaktan gördüğünü açıkça söylemektedir. Örneğin vekâletle ilgili bir meseleyi izah ederken “*Muhtasar*’ın vekâlet kısmında şunu gördüm”⁴² demesi veyahut mahkemeye intikal eden bir dava hakkında “*Müntekâ*’nın dava kısmında şunu gördüm”⁴³ demesi gibi.

Fusûlü'l-Üsrûşeni'nin önemli diğer bir özelliği ise eserin muhtelif yerlerinde “falanca zata şöyle soruldu.....o da bu soruya şu cevabı verdi” şeklinde soru-cevap yönteminin kullanılmış olmasıdır. Bu yöntemle bir taraftan ele alınan meseleler izah edilirken, diğer taraftan kendisine soru yöneltilen fakihin o mesele özelindeki görüşünün aktarılması sağlanmıştır.

1.2.5.2. Kaynakları

Hanefî mezhebinin muâmelât ve yargılama hukukuna dair konularını ihtiva eden eserin kaynakları incelendiğinde özellikle “zâhirî’r-rivâye” diye isimlendirilen ve İmam Muhammed’e ait eserler ile bunlara yazılan şerh ve haşiyelerin eserin kaynaklarının önemli bir kısmını teşkil ettiği müşahede edilmektedir.⁴⁴

Eserde kaynağına atıfta bulunmaksızın sadece fakih ismi zikredilerek görüş beyan edilen yerlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Mezhebin önde gelen ve görüşleri muteber kabul edilen Şemsüleimme el-Halvânî, Şeyhülislâm Mahmûd el-Özkendî, Şemsüleimme es-Serahsî, Pezdevî, Zahîrûddîn el-Mergînânî gibi âlimler, eserin muhtelif yerlerinde sadece isimleri zikredilerek görüşlerine yer verilen fakihlerden bazılarıdır.⁴⁵ Bu fakihlerin eserleri belirtmek suretiyle görüşlerine yer verildiği de olmuştur.⁴⁶

Fusûlü'l-Üsrûşeni'nin kaynak kullanım yoğunluğu fasıllara göre farklılık arz etmektedir. Bazı kaynaklara ilk fasıllarda hiç yer verilmemesine rağmen daha sonraki fasıllarda atıfta bulunulduğu veyahut ilk fasıllarda kendisine atıfta bulunulmasına rağmen sonraki fasıllarda ise atıfta bulunulmadığı tespit edilmiştir. Örneğin *el-Hidâye* adlı esere ilk fasıllarda hiç atıfta bulunulmamasına rağmen bu esere on birinci fasıl itibarıyla atıfta bulunulduğu

40 Şeyhülislâm Ali el-İsbicâbî'nin *el-Mebsût*'u; Lâmişî'nin *Vâkûât*'i; Şemsüleimme el-Halvânî'nin *Edebü'l-Kâdî*'si, *Siyerü'l-kebir*, *el-Muhît*; *ez-Zahîre* vd. Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 2a-b, 4b, 6a.

41 Eserin bu tür kaynak örnekleri için bk.: Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 2a-b, 6b, 7b, 8a, 36a, 112a, 140b, 141a, 242b.

42 Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 16b.

43 Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 21b.

44 İmam Muhammed'in eserlerinin kaynak olarak kullanıldığı yerlerden bazıları için bk.: Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 1b, 5b, 8a, 26b, 43b, 92b, 131a, 260b, 262a.

45 Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 2b, 3a, 4a, 5a, 6a, 42a.

46 Üsrûşeni, *Fusûlü'l-Üsrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), 4b, 9a, 43a, 261a.

gözlemlenmektedir.⁴⁷

Eserde kendisine en fazla atıfta bulunulan kaynakların başında *ez-Zahîre*, *el-Muhît* ve *Fetâvâ-yı Reşîdüddîn* gibi eserler gelmektedir. Bu eserlere neredeyse bütün varaklarda atıfta bulunulmuştur.

Fusûlü'l-Üsrûşenî'de “Fevâidu bazı meşâyih”, “Fevâidu bazı eimme”, “âmmetü'l-kütûb ve bazı Şürût” gibi eserler mutlak zikredilmiştir.⁴⁸ Bu tarz kaynak kullanımında eser ve müellif tespiti mümkün değildir. Dolayısıyla *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'nin kaynak sayısını kesin bir şekilde ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

Eserde Kudûrî ve Tahâvî gibi bazı fakihlerin eserlerinin şerhlerinden istifade edilmesine rağmen hangi şerhinden veya şerhlerinden yararlanıldığı açıkça ifade edilmemiş, bunun yerine *Şerhu'l-Kudûrî*, *Şerhu't-Tahâvî* ve *Şerhu Câmiî's-sagîr* gibi mutlak ifadelerle yer verilmiştir. Bu tarz kullanımlar eserin kaynaklarının tespitini zorlaştırmakta ve hangi şerhten istifade edildiğini belirlemeyi güçleştirmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin kaynakları şunlardır:⁴⁹

Eser Adı	Müellifi	Türü	Fusûlü'l-Üsrûşenî'de Geçtiği Bazı Yerler
Akziyye	Zahîrüddîn el-Buhârî (ö. 619/1222)	Fürû-i Fıkıh	2a, 24a, 41b
el-Asl	İmam Muhammed (ö.189/805)	Fürû-i Fıkıh	96a, 131a,135a, 148a, 261a
el-Câmiu'l-asgar	Ebû Velîd es-Semerkandî (ö. 450/1058)	Fürû-i Fıkıh	20b, 35a, 135a, 262b
el-Câmiu'l-kebîr	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	8a, 26b, 236b
el-Câmiu's-sagîr	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	148b, 260b, 263a
Cevâmiu'l-fıkh	Attâbî (ö. 586/1190)	Fetâvâ	40b, 257a
el-Câmi fi'l-Fetâvâ	-----	Fetâvâ	237a, 242a, 255b, 265a
Ecnâs	Nâtîfî (ö. 446/1054)	Fürû-i Fıkıh/Furûk	263b
Edebü'l-kâdî	Hassâf (ö. 261/875)	Fürû-i Fıkıh/ Muhakeme Usûlü	2b, 28b
Edebü'l-kâdî	Halvânî (ö. 452/1060)	Fürû-i Fıkıh	9a

47 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 92b, 95b, 264b, 272b.

48 Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), 5a, 9b, 35a, 133a.

49 Eser isimlerindeki sıralamada eser adlarının alfabetik sıralaması esas alınmıştır.

Fetâvâ'd-Dinârî	Ebû Nasr Alâeddîn ed-Dinârî (ö. 593/1197)	Fetâvâ	3b, 22a, 23a, 34b, 253b
Fetâvâ-yı Ebû'l-Leys	Semerkandî (ö.373/983)	Fetâvâ	238b, 254b, 255a
Fetâvâ-yı Fadlî	Ebû Bekr el-Fadlî	Fetâvâ	148b
Fetâvâ-yı Ehli Semerkand	-----	Fetâvâ	148b, 266a
Fetâvâ Kâdîhân	Mahmûd el-Özkendî (ö. 592/1196)	Fetâvâ	5a, 5b, 13b, 14b
Fetâvâ'l- Kadî Zahîreddîn	-----	Fetâvâ	4b, 6a, 7a, 31b, 42b
Fetâvâ-yı Kadî İmam Fahrüddîn	-----	Fetâvâ	37a, 43a-b, 100b, 251b, 246a
Fetâvâ'n-Nesefî	Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142)	Fetâvâ	3b, 22b, 41b, 244a
Fetâvâ-yı Reşîdüddîn	Abdullah Reşîdüddîn en-Nisâburî (ö. 598/1201)	Fetâvâ	4b, 5b, 6b, 7a, 15b, 18b
Fetâvâ Sâhibül-Muhît	Burhaneddîn el-Buhârî (ö. 616/1219)	Fetâvâ	24a, 31b, 35b
el-Fetâva's-sugrâ	Sadrüşşehîd Hüsâmeddîn (ö.536/1141)	Fetâvâ	5a, 7a-b, 8a, 20a-b, 21a, 33a, 42b
Fetâvâ ŞemsüIslâm el-Özkendî	ŞemsüIslâm Mahmûd el-Özkendî	Fetâvâ	43a
Fevâidü Nizâmeddîn	ŞeyhüIslâm Nizâmeddîn (ö. 600/1203)	Fetâvâ	5a-b, 45a
Fevâidü Sâhibü'l-Muhît	Burhaneddîn el-Buhârî (ö. 616/1219)	Fetâvâ	235a, 249b, 261b
Fevâidü ŞeyhüIslâm Burhâneddîn	Mergînânî (ö. 593/1197)	Fetâvâ	3b, 5a, 27a
Fevâidü ŞemsüIslâm	-----	Fetâvâ	96a, 240a
Garibü'r-rivâye	Ebû Şucâ' el-Alevî	Fürû-i Fıkıh	246b, 261a, 265a
el-Hidâye	Mergînânî	Fürû-i Fıkıh	92b, 95b, 264b, 272b
el-İşârât	Rüknüddîn el-Kirmânî (ö. 543/1149)	Fürû-i Fıkıh	212b

Kitâbü'l-Ahkâm	Nâtîfî	Fürû-i Fıkıh	27a, 32b, 131a, 263b
Kitâbü'd-De'âvî ve'l-Beyyinât	Burhaneddîn el-Buhârî	Fürû-i Fıkıh	14a, 22a, 96b, 97a
Kitâbü'l-Hudûd	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	9a
Kitâbü'l-Hiyel	Hassâf	Fürû-i Fıkıh	211a
Kitâbü'l-Vakf	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	8b
Mebûsât	Serahsî (ö. 483/1090)	Fürû-i Fıkıh	8a, 13a, 20a, 32a, 39a
Mebûsât	İsbîcâbî (ö. 535/1140)	Fürû-i Fıkıh	2a, 98a, 261b
Mecmû'u'n-Nevâzil	Ahmed b. Me'mun el-Keşşî (ö. 550/1155)	Fürû-i Fıkıh	3b, 5b, 6b, 7b, 22a, 47a, 234b, 245a
el-Mensûr	es-Seyyidü'l-İmam Nâsirüddîn	Fürû-i Fıkıh	2a
el-Muhîtü'l-Burhânî	Burhaneddîn el-Buhârî	Fürû-i Fıkıh	2b, 3a, 6a-b, 7b, 14a, 43b
Muhtasaru'l-Kerhî	Kerhî (ö. 340/952)	Fürû-i Fıkıh	255b
Muhtasaru'l-Kudûrî	Kudûrî (ö. 428/1037)	Fürû-i Fıkıh	97b, 141b, 237b, 257a
el-Muhtelifât	Ebü'l-Leys es-Semerkindî	Fürû-i Fıkıh/ Hilâfiyat	210b
el-Mültekât fi'l-fetâvâ	Yûsuf es-Semerkindî	Fetâvâ	2a, 6b, 47a, 237a, 259b, 261a
el-Müntekâ	Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945)	Fürû-i Fıkıh	9a, 23a-b, 31a, 43b
en-Nevâzil	Ebü'l-Leys es-Semerkindî	Fürû-i Fıkıh/ Fetâvâ	2b, 253b
en-Nevâdir	İbn Semâa (ö. 233/848)	Fürû-i Fıkıh	20b, 211a
Nevâdirü'l-Hişâm	Hişâm b. Ubeydullâh er-Razî (ö. 221/836)	Fürû-i Fıkıh	210a
es-Siyerü'l-kebîr	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	1b, 4b, 8a, 43b
Sicillât-ı Kadî İmam Celaleddîn	Kadî İmam Celaleddîn	Şürût/ Sicillât	5a, 97b

Şerhu'l-Kudûrî	-----	Fürû-i Fıkıh	142a , 254b, 261a
Şerhu't-Tahâvî	-----	Fürû-i Fıkıh	4b, 5b, 36a-b, 240b, 241a
Şürûtü'l-Halvânî	Halvânî	Şürût/ Sicillât	21a, 100b
Şürûtü'd-Debûsî	Debûsî (ö. 430/1039)	Şürût/ Sicillât	7b
eş-Şürût	Zahîrüddîn el-Buhârî	Şürût/ Sicillât	4a, 36a, 46b
et-Tecnîs	Mergînânî	Fürû-i Fıkıh/ Fetâvâ	263b
et-Tecrîd	Rüknüddîn el-Kirmânî	Fürû-i Fıkıh	94b
et-Tehzîb	Kalânîsî	Fürû-i Fıkıh	2b
et-Tuhfe	-----	Fürû-i Fıkıh	211b
Uddetü'l-müftîn	-----	Fürû-i Fıkıh	28a, 39b, 46a, 96a, 236b, 250b, 256a
el-Uyûn	-----	Fürû-i Fıkıh	36a, 40b, 100b, 267a
Uyûnü'l-Muhtelif	-----	Fürû-i Fıkıh	212b
Vâkıât	Lâmişî (ö. 522/1128)	Fürû-i Fıkıh/ Fetâvâ	2a-b, 97a, 255b, 256b
Vâkıât	Nâtıfî	Fürû-i Fıkıh/ Fetâvâ	3a-b, 22b, 237b, 263a
ez-Ziyâdât	İmam Muhammed	Fürû-i Fıkıh	5b, 9a, 25b, 30b, 92b, 262a
ez-Zahîretü'l-Burhâniyye	Burhaneddîn el-Buhârî	Fürû-i Fıkıh	3a, 5a, 6b, 9a-b, 17b, 19a, 242b

1.2.5.3. Yazma Nüshaları

Yurt içi ve yurt dışı farklı kütüphanelerde birçok nüshası bulunan eserin, müellif nüshasına ulaşamamasına rağmen, müellif nüshasıyla mukabele edilen nüshaya ulaşılmış ve çalışmada bu nüsha esas alınmıştır. Önemli gördüğümüz bazı nüshalar şunlardır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa 571'de kayıtlı nüsha; İbrahim b. Muhammed tarafın-

dan hicri 737 yılında istinsah edilmiştir. Eser, müellif nüshasıyla mukabele görmüş ve ferağ kaydına yer verilmiştir. 277 varaktan ibaret olan eserde fasıl başlıkları ve varak kenarına düşülen bazı notlar kırmızı mürekkeple belirtilmiştir.

2. Manisa Halk Kütüphanesi 45 Ak Ze 352'de kayıtlı nüsha; hicri 751 tarihinde Mahmûd Emir-mübârek el-Hüseynî tarafından istinsah edilmiştir. Nesih yazısıyla yazılan eser 448 varaktan ibaret olup, okunması kolay bir nüshadır. Müstensih bu nüshanın ferağ kaydında Üsrûşenî'nin eserini 625 yılının Cemâziyelevvel ayının başında tamamladığını ve bu tarihte yaşının 32 yıl 7ay olduğunu aktarmaktadır.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 834'de kayıtlı nüsha; hicri 751 yılında istinsah edilmiştir. Nüsha sonunda müstensihin ismine yer verilmemiştir. 361 varaktan ibaret olan nüshanın en önemli özelliği besmele ve mukaddiminin ilk üç satırının farklı bir puntoda yazılması ve bu kısmın musannif hattıyla yazıldığı ifade edilmesidir. Bu nüshanın son kısmında da Üsrûşenî'nin 625 yılının Cemâziyelevvel ayının başında eserini tamamladığını ve bu tarihte yaşının 32 yıl 7ay olduğu bilgisine yer verilmiştir.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami 529'da kayıtlı nüsha; Ahmed b. Muhammed tarafından hicri 884 yılında istinsah edilmiş ve ferağ kaydına yer verilmiştir. Açık ve okunaklı olan nüsha 265 varaktan ibarettir.

2. Fusûlü'l-Üsrûşenî'nin Hanefî Fıkıh Literatürüne Katkısı

Hanefî fıkıh literatürünün teşekkülünde çok önemli rol üstlenen Ebû Hanîfe ve ictihad ehli talebeleri, görüş ve eserleri ile mezhep fıkıh literatürünün temellerini oluşturmuşlardır. Mezhep görüş ve birikiminin önemli bir kısmı Ebû Hanîfe'nin talebeleri tarafından yazılı veya sözlü şekilde sonraki nesillere aktarılmıştır. Ebû Hanîfe'nin birçok fikhî görüşü nakledilmesine rağmen fıkha hasredilmiş müstakil bir eseri bilinmemektedir.

İmam Muhammed'in tevâtür ve şöhret yoluyla nakledilen “zâhirü'r-rivâye” diye anılan eserleri, fûrû-i fıkıh alanında mezhebin en güvenilir kaynaklarını oluştururken; âhâd yollarla rivayet edilen ve “nâdirü'r-rivâye” olarak bilinen eserler ise mezhep birikimi içerisinde önem arz eden bir konuma sahiptir. Hiç şüphesiz kâdilkudâtlık yapan Ebû Yûsuf'un görüş ve eserleri de mezhebin fıkıh literatürünün gelişimine önemli derecede etki etmiştir.⁵⁰

Ebû Hanîfe ve talebelerinin görüşlerini nakleden, mezhebin el kitabı olarak nitelendirilen bazı muhtasar⁵¹ tarzı eserler ile bu eserlere yazılan şerh ve haşiyeler mezhep birikimini yansıması ve literatüre katkısı bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca mezhep imamlarından sonra ortaya çıkan, hakkında herhangi bir rivayete rastlanılmayan fikhî problem ve meselelerin müctehid fakihler tarafından çözüme kavuşturulduğu nevâzil, vâkiât ve fetâvâ⁵² türü eserlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.⁵³ Hassâf'ın *Edebü'l-kâdî'si*

50 Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1281-1283; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Mecmûatü resâli İbn Âbidîn* (Beyrut: ts), 1/16-17; Fuat Sezgin, *Geshichte des Arabischen Schrifttums* (Leiden: 1967-2010), 1/422-431; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974), 96-99; Ahmet Özel, “Hanefî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/21-27.

51 Kudûrî ile Tahâvî'nin *el-Muhtasar* adlı eserleri gibi.

52 Şükrü Özen, “Osmanlı Dönemi Fetvâ Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (İstanbul: 2005), 262-375.

53 Ahmed b. Muhammed Nasîrüddîn el-Nikîb, *el-Mezhebü'l-Hanefî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 2/441-603; Özel, “Hanefî Mezhebi”, 16/21-24.

gibi kazâ ve muhâkeme usulüne dair bilgileri içeren genellikle edebü'l-kâdî ismiyle anılan eserler ile fakihlerin biyografilerine yer veren kaynaklar da mezhep birikimine önemli katkı sunmuştur.⁵⁴

Ebû Hanîfe'den günümüze kadar sayıları binlerce cilde ulaşan metin, şerh ve haşiye türü eserler mezhep birikimi içerisinde zengin bir fıkıh literatürü oluşturmuştur. Bu literatür içerisinde yer alan *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'nin de mezhep birikimine katkı sunduğu aşikârdır. Zira *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'nin birçok eseri etkilediği ve onlara kaynaklık ettiği bilinmektedir. Bu çalışmada *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'nin etkilediği ve kendisine kaynaklık ettiği bütün eserleri incelemek mümkün olmasa da bu eseri temel kaynak olarak kullanan *Fusûlü'l-İmâdî* ile uzun süre kadî ve müftülerin başucu eseri olarak nitelendirilen *Câmiu'l-fusûleyn* başta olmak üzere *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*, *Mühimmâtü'l-müftî*, *Vâkıâtü'l-müftîn*, *Nûrû'l-'ayn fi islâhî Câmiil-fusûleyn*, *Fetâvâ-yı Ankaravî* ve *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye (el-Âlemgîriyye)* gibi eserler ele alınacaktır.

2.1. Fusûlü'l-İmâdî

Tam adı *Fusûlü'l-ihkâm fi usûli'l-ahkâm* olan eser, *Hidâye* sahibinin torunu Zeynüddin el-İmâdî'ye (ö. 670/1271) aittir. Büyük ölçüde *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'den istifade edilerek kaleme alınan eser, kırk fasıldan müteşekkil olup, yargılama hukukuna dair önemli konuları ihtiva etmektedir. Bazı ilâveler ve çıkarmalar olmakla birlikte her iki eserde ele alınan ana konular benzerlik arz etmektedir.⁵⁵ Basımı henüz gerçekleştirilmemiş olan eserin farklı kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır.⁵⁶

İmâdî, *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'den çok sayıda iktibasta bulunmasına rağmen çoğu kez *Fusûlü'l-Uşrûşeni*'yi kaynak göstermemiş, bunun yerine *Uşrûşeni*'nin kullanmış olduğu kaynaklara atıfta bulunmuştur. *Uşrûşeni*'nin görüşlerine ise nadiren yer vermiştir. *Uşrûşeni*'nin görüşünü aktardığı misallerden birisi fâsid hibeden doğan tazmin sorumluluğu konusudur. İmâdî, *Uşrûşeni*'nin bu konu hakkında şöyle dediğini aktarır:

“Fâsid hibede tazminin vücûbiyeti konusunda iki rivâyet olmakla birlikte, fâsid hibe sonucunda mal helak olursa malın kıymetinin tazmini gerekir.”⁵⁷

2.2. en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye

Hanefî mezhebinin önemli metinlerinden kabul edilen *el-Hidâye* üzerine bir şerh çalışması olarak kaleme alınan eser, Hanefî fakihî Sıgnâkî'ye (ö. 714/1314) aittir.⁵⁸ Bu eser, *el-Hidâye* üzerine yapılan yaklaşık altmış civarındaki şerh ve hâşiye çalışmalarının en hacimlilerinden biridir.⁵⁹ *Hulâsâtü'n-Nihâye fi fevâidi'l-Hidâye* ismiyle Cemâleddin el-Konevî (ö.

54 Özel, “Hanefî Mezhebi”, 16/24, 26.

55 Her iki eser içerik yönünden mukayese edildiğinde ele alınan temel konuların yirmi dokuz fasılda ortak olduğu müşahede edilir. Her iki eseri karşılaştırmak için bk.: Ebû'l-Feth Zeynüddin el-İmâdî, *Fusûlü'l-ihkâm fi usûli'l-ahkâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 573), 1b-6b; *Uşrûşeni*, *Fusûlü'l-Uşrûşeni* (Ragıp Paşa, 571), Fihrist.

56 İmâdî, *Fusûlü'l-ihkâm*, (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 1641); (Ankara Milli Kütüphane, 03 Gedik 17340); (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3627).

57 İmâdî, *Fusûlü'l-ihkâm*, (Ragıp Paşa, 573), 266b.

58 Rahmi Yaran, “Sıgnâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/165.

59 Leknevî, bu eserin birçok meseleyi ihtiva ettiğini ve geniş hacimli olduğunu belirtir. Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 62.

770/1369) tarafından ihtisar edilmiştir.⁶⁰ Neşri gerçekleştirilen eserin⁶¹ farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁶²

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserde *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye on beş yerde atıfta bulunulmuştur.⁶³ *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye atıfta bulunulan örneklerinden birisi hâkimin -şehâdetle bulunulsa bile- gâib olan kişinin hanımını boşadığına dair hüküm vermeyeceği konusudur. Mesele kısaca şöyle aktarılmıştır:

“İmam Üsrûşenî'nin *Fusûl*'ün dördüncü faslında zikredildiğine göre: Gâib olan bir kimsenin hanımını boşadığına şahitlik edilse bu şahitlik reddedilir. Çünkü bu şahitlik, gâib olan ve hâsım olmayan biri hakkında yapılmıştır. Kocanın mahkemede hazır bulunması durumunda ise şahitlik kabul edilir.”⁶⁴

2.3. Câmîu'l-Fusûleyn

Üsrûşenî ve İmâdî'nin *Fusûl*'lerinin derlenip, cem edilmesiyle oluşturulan eser, müftü ve kadılar için pratik bilgiler içermektedir. Eser, geçmişten günümüze birçok tartışmaya konu edilen daha çok sûfi ve fetret dönemindeki isyan hareketindeki rolü ile ön plana çıkan Osmanlı fakihî Şeyh Bedreddin'e (ö. 823/1420) aittir. Müellif eserini, Edirne'de kazaskerlik görevini ifâ ederken miladi 1411 yılında on ay gibi bir sürede tamamlamıştır.⁶⁵ İçerik ve alt başlıklarda ele alınan bazı konular farklılık arz etse de *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'de ele alınan ana konuların tamamına *Câmîu'l-fusûleyn*'de yer verilmiştir.⁶⁶ Farklı kütüphanelerde yüzlerce nüshası bulunan eser,⁶⁷ Kültür Bakanlığı tarafından tercümesiyle birlikte tıpkıbasımı yapılmıştır.⁶⁸

Câmîu'l-fusûleyn'in temel kaynakları arasında yer alan *Fusûlü'l-Üsrûşenî*, *Câmîu'l-fusûleyn* üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiştir. Süleyman el-Karamânî'nin (ö. 924/1518) Şeyh Bedreddin'in görüş ve itirazlarına cevap vermek amacıyla kaleme aldığı *el-Es'ile ve'l-ecvibe* isimli eser bu çalışmalardan biridir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Karamânî bu eserinde sekiz yerde Üsrûşenî'nin görüşlerine atıfta bulunmuştur.⁶⁹ *Câmîu'l-fusûleyn*'de *Fusûlü'l-Üsrû-*

60 Cemâleddin el-Konevî, *Hulâsâtü'n-Nihâye fi fevâidi'l-Hidâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1622).

61 Hüseyin b. Ali es-Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* (Mekke: ed-Dirâsetü'l-İslâmiyye, 1438).

62 Hüseyin b. Ali es-Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1622; Adana İl Halk Kütüphanesi, 01 Hk 1137, 1082, 575; Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 530, 542).

63 Esere yapılan atıflar için bk.: Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*, 7/110; 8/89, 90; 9/24, 135; 10/54; 14/114; 16/40; 17/83, 86, 109; 18/41; 20/276; 23/114, 321.

64 Siğnâkî, *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*, 23/114.

65 Bedreddin Simâvî, *Câmîu'l-fusûleyn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 119), Mukaddime; Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa, *eş-Şekâiku'n-Nu'maniyye fi ulemâi'd devleti'l-Osmâniyye* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1975), 33; Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/566; Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 127; Şerif Gedik, *Osmanlı Fakihî Şeyh Bedreddin ve Câmîu'l-Fusûleyn Adlı Eseri* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2023), 47-124; Recep Cici, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 233-234.

66 Fasıllarda ele alınan ana konuları karşılaştırmak için bk.: Üsrûşenî, *Fusûlü'l-Üsrûşenî* (Ragıp Paşa, 571), Fihrist; Simâvî, *Câmîu'l-fusûleyn* (Halet Efendi, 119), Fihrist.

67 Bedreddin Simâvî, *Câmîu'l-fusûleyn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 119); Ayasofya 1531; Mahmud Paşa, 176; Damad İbrahim, 502; Fatih, 1558; Bayrampaşa, 046; Murad Molla, 771; İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, Yazma-Fıkıh, 57).

68 Hacı Yunus Apaydın, *Yargılama Usûlüne Dair Câmîu'l-Fusûleyn* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2012).

69 Esere yapılan atıflar için bk.: Şerafettin Sökülmez, *Süleyman Ali b. Karamânî'nin el-Es'ile ve'l-Ecvibe el-müteallika bi Câmîi'l-Fusûleyn İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler

şeni'ye atıfta bulunulan yerlerden birisi şudur:

“Kadı hem cahil hem fâsik ya da âlim ve fâsik ise verdiği hükmün sebebi araştırılmadan sözü kabul edilmez. İbn Semâa'nın İmam Muhammed'den yaptığı nakle göre kadı kendi bilgisiyyle hüküm veremez. Ancak bilgi sahibi olduğu şeye kendisinden başka biri daha şahitlik ederse o takdirde kendi bilgisiyyle amel edebilir. Zira kadı tek başına şahit olduğu meselede hata edebilir. (*Fusûlü'l-Üsrûşeni*'de böyle aktarılmıştır.)”⁷⁰

2.4. Mühimmâtü'l-müftî

Fürû-ı fıkıh sistematığına göre tasnif edilen ve her meselenin sonunda kendisinden nakilde bulunulan kaynakların zikredildiği eser, Osmanlı şeyhülislâmlarından Kemalpaşazâde'ye (ö. 940/1534) aittir.⁷¹ Hanefî fakihlerin görüşlerinin aktarıldığı eserde nadiren de olsa diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir.⁷² Müftü ve kadılar için pratik bilgiler içeren eserin, farklı kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır.⁷³ Ayrıca yakın bir tarihte eserin neşri de gerçekleştirilmiştir.⁷⁴

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserde *Fusûlü'l-Üsrûşeni*'ye yirmi iki yerde atıfta bulunulmuştur.⁷⁵ *Mühimmâtü'l-müftî*'de genellikle kaynak belirtilirken önce mesele aktarılmış daha sonra ise iktibas yapılan kaynak zikredilmiştir. Bazı önce kaynağın sonra meselenin zikredildiği de olmuştur. *Üsrûşeni*'ye atıfta bulunulan yerlerin tamamında ise önce mesele sonra kaynak zikredilmiştir. *Fusûlü'l-Üsrûşeni*'ye atıfta bulunulan misallerinden birisi şudur:

“Bir kimse bir hayvanın kendisine ait olduğunu iddia etse ve ‘Bu benim hayvanım ve dört yaşındadır’ dese, şahitler de buna şahitlik etseler daha sonra hayvanın yaşının söylenenden fazla veya eksik olduğu anlaşılrsa şahitlerin yalan söyledikleri ortaya çıktığı için şahitlikleri kabul edilmez. (Üsrûşeni)”⁷⁶

2.5. Nûrû'l-ayn fi islâhı Câmî'l-fusûleyn

Eser, Yenişehir, Üsküdar, Halep, Bağdat ve Mekke kadılığı yapmış Osmanlı tarihçisi ve fakihi Nişancızâde Muhyiddîn Mehmet Efendi'ye (ö. 1031/1621) aittir.⁷⁷ Bedreddin es-Simâvî'nin *Câmiu'l-fusûleyn* isimli eseri üzerine bir islah çalışması olarak kaleme alınan eser, *Câmiu'l-fusûleyn*'deki gereksiz tekrarları çıkarma, meseleleri yeniden düzenleme, karışık gö-

Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 114, 150, 152, 153, 171, 173, 183.

70 Simâvî, *Câmiu'l-fusûleyn* (Halet Efendi, 119), 17a. Bazı atıflar için bk.: *Câmiu'l-fusûleyn* (Halet Efendi, 119), 22b, 26b, 34a, 67a, 68a, 69a, 72a, 74b, 75a.

71 İlyas Çelebi, “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/247.

72 Şemsüddîn Ahmed Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî fi fûrû'l-Hanefiyye*, nşr. Abdullah b. Abdülazîz el-Ammâr (Riyad: Obekan Yayınevi, 2018), Neşredenin girişi, 1/137.

73 Şemsüddîn Ahmed Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: 6227; 3510; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, 280; Karaçelebizâde Hüsameddin, 204, 280; Kılıç Ali Paşa, 464; Yeni Cami, 688).

74 Şemsüddîn Ahmed Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî*, nşr. Abdullah b. Abdülazîz el-Ammâr (Riyad: Ubeykân Yayınevi, 2018)

75 Bazı atıflar için bk.: Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî*, 1/305, 321, 396, 467; 2/35, 65, 69, 79, 87, 102, 108, 233, 265.

76 Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî*, 2/47.

77 Tahsin Özcan, “Nişancızâde Muhyiddin Mehmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/161.

rünen bazı meseleleri izah etme, önem arz eden konuları ilave etme ve selefin görüşlerine yapılan itirazlara cevap verme adına telif edilmiştir.⁷⁸ Farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası⁷⁹ bulunan eserin henüz basımı gerçekleştirilmemiştir. Eserde atıfta bulunulurken nadiren kaynak ismi zikredilmiş,⁸⁰ genellikle rumuz kullanılmış ve fihrist kısmında rumuzların açıklamasına yer verilmiştir.⁸¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Nûrû'l-'ayn*'da *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye kırk dokuz yerde atıfta bulunulmuştur.⁸² Eserin kaynak olarak kullanımına örneklik teşkil eden misallerden birisi şudur:

“Bir kimse gasp ettiği malı bir başkasına sattığında iki durum söz konusu olur. Şayet malın gasp edildiği günkü kıymeti, asıl mal sahibine (malı gasp edilene) ödenirse satış geçerli; malın gasp edildiği gündeki değeri değil de satış günündeki kıymeti ödenirse satış geçersiz olur. (*Fusûlü'l-Üsrûşenî*)”⁸³

2.6. Vâkı'âtü'l-müftîn

Eser, Bursa, Edirne, İstanbul kadılığı ile Anadolu kazaskerlik görevlerini ifâ eden Osmanlı âlimi Kadri Efendi'ye (ö. 1084/1674) aittir. *Fetâvâ Kadri* diye de bilinen eser, fûrû-i fıkıh kitaplarının sistematığına göre düzenlenmiş, nakilde bulunulan kaynaklar ile meselelerin geçtiği bab ve fasillara işaret edilmiştir. Ancak fetvâ ve hükümlere mesnet teşkil eden delillere yer verilmemiştir.⁸⁴ Bu eser, bazı müftü ve kadılar için vazgeçilmez el kitabı niteliğinde olmuştur.⁸⁵ Basımı gerçekleştirilen eserin⁸⁶ birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁸⁷

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserde *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye sekiz yerde atıfta bulunulmuştur.⁸⁸ Konumuza örneklik teşkil eden meselelerden biri şudur:

“Bir kimse falanca zattan bir ev satın aldığı iddia etse ve satışın gerçekleştiğine dair bey-yine getirirse davalı da satışı inkâr etse ve aralarında ikâle⁸⁹ yaptıklarını iddia etse, mahkeme

78 Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, *Nûrû'l-'ayn fi islâhi Câmii'l-fusûleyn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, 127; Riyad Üniversitesi Kütüphanesi, Yazmalar, 3777), Mukaddime.

79 Nişancızâde, *Nûrû'l-'ayn fi islâhi Câmii'l-fusûleyn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, 392; Hasan Hüsnü Paşa, 323; Ragıb Paşa 599; Nuruosmaniye, 2078-001; Süleymaniye, 627; Âtîf Efendi, 1182; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1580; İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 159; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, 602).

80 *Kâdîhân, Hidâye ve Bezzâziyye* gibi eserlerin isimleri rumuz kullanılmadan zikredildiği olmuştur. Nişancızâde, *Nûrû'l-'ayn*, (Yazmalar, 3777), 67a, 68b.

81 Nişancızâde, *Nûrû'l-'ayn*, (Âşir Efendi, 127; Yazmalar, 3777), Fihrist.

82 Bazı atıflar için bk.: Nişancızâde, *Nûrû'l-'ayn*, (Yazmalar, 3777), 3a, 8a, 11a, 14b, 19b, 20a, 30b, 31b, 32a, 33a, 35b, 37a-b, 39a, 40b, 43b, 99a, 101a, 108b, 129b, 150a-b, 175b, 177a, 185a-b, 194a.

83 Nişancızâde, *Nûrû'l-'ayn*, (Yazmalar, 3777), 147a-b.

84 Ahmet Özel, “Kadri Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/140-141.

85 Özel, “Kadri Efendi”, 24/140-141.

86 Bulak, 1301/1884.

87 Kadri Efendi, *Vâkı'âtü'l-müftîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1604; Esad Efendi, 930; Bağdatlı Vehbi Efendi, 571; Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5428, 1240, 2322, 1054).

88 Eserle yapılan atıflar için bk.: Kadri Efendi, *Vâkı'âtü'l-müftîn* (Mısır: Bulak, 1301), 34, 165, 169, 174, 196, 199, 217, 231.

89 İkâle: Bir akdi sonlandırma veya fesh etme. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm*

bu iddiaları dinler. Şayet davalı ikâlenin gerçekleştiğini iddia etmeksizin borcunu ödediğini veyahut ibra edildiğini söylese, davanın dinlenip dinlenmeyeceği konusu ihtilâflıdır. (*Fusûlü'l-Üsrûşeni*'nin on ikinci faslında böyle geçmektedir)⁹⁰

2.7. Fetâvâ-yı Ankaravî

Klasik fıkıh kitapları sistematığına göre kaleme alınan eser, 17. yüzyıl Osmanlı şeyhülislâmlarından Mehmet Emin Ankaravî'ye (ö. 1098/1687) aittir. Fetâvâ kitaplarında yaygın olarak kullanılan soru-cevap yönteminin benimsenmediği eserde genellikle yaşanan çağda sık karşılaşılan meselelere cevap mahiyetinde görüşler beyan edilmiştir. Geniş hacimli olan eser, kadı ve müftülerin kendisine müracaat ettiği temel kaynaklardan biri olmuştur. Arapça olarak yazılan eserde kendisinden nakilde bulunulan kaynaklar belirtilmiştir.⁹¹ Basımı gerçekleştirilen eserin⁹² farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.⁹³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Fetâvâ-yı Ankaravî*'de *Fusûlü'l-Üsrûşeni*'ye otuz üç yerde atıfta bulunulmuştur.⁹⁴ *Fusûlü'l-Üsrûşeni*'ye atıfta bulunulan meselelerden biri şudur:

“Hâkimin (kadı) husumetlisinin lehinde veya aleyhinde verdiği hükmün geçerliliği konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları hâkimin husumetlinin lehine verdiği hükmün geçerli olduğunu bazıları ise geçersiz olduğunu belirtmiştir. (*Fusûlü'l-Üsrûşeni*'nin birinci faslında böyle geçmektedir)⁹⁵

2.8. el-Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye)

Eser, Hindistanlı Sultan Evrengzîb'in emriyle âlimlerden müteşekkil bir heyetin çalışması sonucunda 1664-1672 yılları arasında kaleme alınmış önemli bir fıkıh kitabıdır. Hanefî fikhında muteber kabul edilen kaynaklara müracaat edilerek derlenen eser tertip edilirken Mergînânî'nin *el-Hidâye*'si örnek alınmıştır. Diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmeyen eserde delillere nadiren yer verilmiş, tekrarlardan ise sakınılmaya çalışılmıştır. İslâm dünyasında yapılan birçok hukukî düzenleme ve kanunlaştırma çalışmalarına kaynaklık eden eser, İslâm hukuku alanında yapılan çalışmalar için ise başucu eserlerden biri olmuştur.⁹⁶ Farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası⁹⁷ bulunan eserin, basımı gerçekleştirilmiş⁹⁸ ve

(Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/130; *Mecelle* mad. 163.

90 Kadri Efendi, *Vâkıâtü'l-müftîn*, 129.

91 Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 96; Kübra Nugay, *Şeyhülislâm Mehmet Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Metodu (Aile Hukuku Örneğinde)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 56-60; Ahmet Akgündüz, “Fetâvâ-yı Ankaravî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/438-439.

92 Bulak 1281; İstanbul 1281.

93 Mehmet Emin Efendi, *Fetâvâ-yı Ankaravî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1155; Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003645)

94 Esere yapılan bazı atıflar için bk.: Mehmet Emin Efendi, *Fetâvâ-yı Ankaravî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 003645), 20b, 179b, 184b, 192a-b, 221a, 263a, 275b, 299b, 300b, 319a, 326a, 330b, 334a, 337a-b, 349b, 401a, 454a, 483a, 495a.

95 Mehmet Emin Efendi, *Fetâvâ-yı Ankaravî*, 192a.

96 Ahmet Özel, “el-Âlemgîriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/365-366.

97 Komisyon, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye)*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 612; Nuruosmaniye, 34 Nk 2046, 34 Nk 2048)

98 Bulak, 1276, 1278; Kahire, 1282, 1323; Kalküta, 1243, 1251.

farklı dillere tercüme edilmiştir.⁹⁹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserde *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye otuz sekiz yerde atıfta bulunulmuş ve aktarılan meselelerin eserin hangi faslında geçtiği nadiren de olsa belirtilmiştir.¹⁰⁰ *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye atıfta bulunulan meselelerden biri şudur:

“Koca, hanımını dövmesi veya onu terk etmesi durumunda (kadının) kendisini iki veya üç talâkla boşayabileceğini belirtse, öne sürülen şartlardan biri gerçekleştiğinde kadın aynı mekânda sadece bir talâk hakkını kullanabilir. (*Fusûlü'l-Üsrûşenî*'de böyledir)”¹⁰¹

Yukarıda zikredilen eserlerin dışında tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*'de¹⁰² altı, *Mecmau'l-fetâvâ*'da¹⁰³ on dokuz, *el-Bahrü'r-râik*'ta¹⁰⁴ üç, *Minhatü'l-hâlik*'ta¹⁰⁵ ise dört defa atıfta bulunulmuştur.

Fusûlü'l-Üsrûşenî'nin, *Minhatü'l-hâlik* adlı haşiyenin kaynakları arasında yer alması, eserin, Osmanlı'nın son dönemine kadar önemini yitirmediğini ve bu dönemde dahi müracaat edilen bir eser olduğuna işaret etmektedir. Zira *Minhatü'l-hâlik* adlı haşiyenin sahibi İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) Osmanlı'nın son dönem fakihlerindedir.

2.9. Fusûlü'l-Üsrûşenî'den Yapılan İktibaslar Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Yukarıda zikredilen kaynaklar incelendiğinde Osmanlı şeyhülislâmları, kazaskerleri ve kadıları ile farklı coğrafyalarda yaşamış Hanefî fakihlerine ait eserler üzerinde araştırmalar yapıldığı, fetâvâ türü eserlerin yanı sıra fûrû-i fıkıh alanına yönelik metin, şerh ve haşiyeye tarzı eserlerin de ele alındığı müşahede edilmektedir.

Fusûlü'l-Üsrûşenî'yi temel kaynak olarak kullanan *Fusûlü'l-İmâdî* ile *Câmiu'l-fusûleyn* istisna edilecek olursa, yukarıda zikredilen kaynaklarda Üsrûşenî'den yapılan iktibas yoğunluğu ve konularını¹⁰⁶ şöyle kategorize edebiliriz:¹⁰⁷

99 Eser Farsça, Urduca ve İngilizceye tercüme edilmiştir. Özel, “el-Âlemgîriyye”, 2/366.

100 Esere yapılan bazı atıflar için bk.: Komisyon, *el-Fetâva'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye)*, (Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1310), 1/391, 393, 394, 396, 400, 412, 419; 3/58, 264; 4/71, 72, 78, 80, 82, 361; 6/201, 217, 220, 223, 230.

101 Komisyon, *el-Fetâva'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye)*, 1/399.

102 Esere yapılan atıflar için bk.: Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Salih Şâban (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/674; 7/298, 358; 9/5, 85, 317.

103 Esere yapılan bazı atıflar için bk.: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, *Mecmau'l-fetâvâ* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: 4332), 4b, 5b, 8b, 11b, 15a, 21a, 23a, 28a, 43a, 71b, 72a, 73a, 113b, 118b.

104 Esere yapılan bazı atıflar için bk.: Zeynüddîn İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik şerhi Kenzi'd-dekâik (Minhatü'l-hâlik haşiyesiyle birlikte)* thk. Zekeriyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/192; 5/256; 7/8.

105 Esere yapılan bazı atıflar için bk.: Muhammed İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik (Bahrü'r-râik ile birlikte)* thk. Zekeriyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997). 4/26; 5/258; 6/196, 262.

106 Bazı meseleler birden fazla konuyla ilişkili olduğu için tamamen bir ayrıma gitmek mümkün olmamaktadır. Örneğin alışverişte çıkan anlaşmazlık sebebiyle şahitlere müracaat edilmesi ve zarara uğrayan tarafın zararının karşılanmasına hükmedilmesi gibi. Bu konu alışveriş akdi, şahitlik ve tazmin gibi üç konuyla ilişkilidir.

107 *Fusûlü'l-Usrûşenî*'den yapılan iktibas sayısı gözetilerek çoktan aza doğru bir sıralama gözetilmiştir.

Kaynak	Atif Sayısı	Fusûlü'l-Üsrûşeni'den İktibas Yapılan Konular ve Atif Sayısı
Nûrû'l-'ayn fî islâhî Câmii'l-fusûleyn	49	Davanın içeriği ve hâkimin azledilmesi ilgili meseleler (10), Alışveriş akdi ile ilgili meseleler (9), Haksız yere alınan mal veya eşyanın tazmini (8), Taraflar arasında husumet (7), Talâk ve nikâh (5) Vasî ve verâset (3), Şahitlik (2), Hâkimin azledilmesi (2), Karz (1), Hfle-i şer'iyye (1), Nesep tayini (1)
el-Fetâva'l-Hindiyeye (el-Âlemgîriyye)	38	Kitâbü't-talâk (17), Kitâbü'd-dâva (11), Kitâbü'l-mahâdir ve sicillât (7), Kitâbü'l-büyû' (3)
Fetâvâ-yı Ankaravî	33	Borç, verâset ve mülkiyetle ilgili davalar (8), Hâric ve zilyedle ilgili davalar (5), Davalarda çelişki (5), Tazmin sorumluluğu (3), Vekâlet (3), Kefâlet (2), Vedîa (2), Şahitlik (2), Vakıf (1), Hakimlik ve hüküm verme (1), Nikâh (1)
en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye	15	Kitâbü't-talâk (5), Kitâbü'd-dâva (4), Kitâbü'n-nikâh (2), Kitâbü'r-rehin (2), Kitâbü'ş-şehâdet (1), Kitâbü'l-kerahiyye (1)
Mühimmâtü'l-müftî	22	Kitâbü'd-dâva (6), Kitâbü'ş-şehâdet (2), Kitâbü edebî'l-kâdî (3), Kitâbü't-talâk (2), Kitâbü'l-vedîa (2) Kitâbü's-sulh (1), Kitâbü'n-nafaka (1), Lukata (1), Gasp (1), Ecir-i müşterek (1), Çeşitli konularla ilgili hükümler (2)
Mecmau'l-fetâvâ (Müeyyedzâde Mecmuası)	19	Dâva ve şehâdet (12), Büyû' (4), İcâre (1), Sulh (1), Verâset (1)
Vâkıâtü'l-müftîn	8	Kitâbü'd-dâva (3), Kitâbü'ş-şehâdet (2), Kitâbü't-talâk (1), Kitâbü's-sulh (1), Kitâbü'l-kadâ (1)

Eserden iktibas yapılan konular incelendiğinde daha çok taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet veren ve mahkemeye intikal eden mülkiyet, borç, gasp ve verâsetle ilgili davalar ile şahitlik, boşanma, nikâh, alışveriş, hâkimin hüküm vermesi ve damân/tazmin gibi konuları ihtiva eden meselelerin nakledildiği görülür. Yukarıda zikredilen meselelerin yanı sıra sulh, vedîa, vekâlet ve kefâletle ilgili bazı meseleler hakkında görüş ve fetvâların aktarılmış olduğu da müşahede edilmektedir.

Fusûlü'l-Üsrûşeni'den yapılan iktibaslar incelendiğinde kaynakların Fusûl'den genellikle doğrudan alıntı yaparak nakilde buldukları gözlemlenmektedir.¹⁰⁸ Nadiren de olsa Üsrûşeni'nin Fusûl'ünü kaynak olarak kullanan eserlere işaret ederek onlardan alıntı yapıldığı, doğrudan değil de dolaylı iktibas yönteminin tercih edildiği de olmuştur.

108 Simâvî, *Câmîu'l-fusûleyn* (Halet Efendi, 119), 22b, 26b; Kemalpaşazâde, *Mühimmâtü'l-müftî*, 1/305, 321, 396; Müeyyedzâde, *Mecmau'l-fetâvâ*, (4332), 5b, 8b; Komisyon, *el-Fetâva'l-Hindiyeye (el-Âlemgîriyye)*, 1/401, 412.

Sonuç

Bazı kaynaklarda döneminin müctehid âlimlerinden olduğu belirtilen Mecdüddîn el-Üsrûşenî'nin *Fusûl* adlı eseri, yargılama hukuku ve fîrû-i fıkha yönelik önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Mâverâünnehir fıkıh havzasında kaleme alınmış olan eser, özellikle Osmanlı coğrafyasında itibar görmüş, diğer Müslüman coğrafyalarda da kaynak olarak müracaat edilen temel eserlerden biri olmuştur. *Fusûlü'l-Üsrûşenî*, müftü ve kadılar için başucu eseri olarak nitelendirilen *Câmiu'l-fusûleyn* ile İslâm dünyasında gerçekleştirilen birçok kanunlaştırma ve hukukî düzenlemelere kaynaklık eden *el-Fetâva'l-Hindiyye* gibi birçok önemli eseri etkilemiştir.

Osmanlı şeyhülislâmları ve kadılarına ait fetâvâ türü eserlerin yanı sıra Hanefî fakihlerinin şerh ve haşiyelerinde *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'ye birçok kez müracaat edilmesi ve iktibaslarda bulunulması kitabın Hanefî fıkıh literatürü ve mezhep birikimi içerisinde önemli bir eser olduğunu göstermektedir. Zira güvenilir ve muteber olmayan bir eserin birçok esere kaynaklık etmesi ve kendisinden iktibasta bulunulması düşünülemez. Ayrıca yukarıda aktarılan sayısal veriler de *Fusûlü'l-Üsrûşenî*'nin Hanefî fıkıh literatürüne katkısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Eserden yapılan iktibas yoğunluğuna bakıldığında daha çok taraflar arasında anlaşmazlığa sebebiyet veren mülkiyet davaları, boşanma, nikâh, alışveriş ve tazmin gibi konuları ihtiva ettiği görülmektedir.

Fusûlü'l-Üsrûşenî'nin, imâdî'nin *Fusûl*'ü ile İbn Âbidîn'in *Minhatü'l-hâlik* adlı haşiyesine kaynaklık ettiği göz önünde bulundurulduğunda, eserin yazıldığı ilk andan, Osmanlı'nın son dönemine kadar itibar gördüğünü ve önem arz eden bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Fusûlü'l-Üsrûşeni'deki görüşlerinden hareketle Üsrûşeni'nin fıkıhçı portresinin tespitine yönelik bir araştırma yapılmasının bu alana katkı sunacağı umulmaktadır.

Kaynakça | References

Akgündüz, Ahmet. "Fetâvâ-yı Ankaravî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/438-439. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

Altınsu, Abdülkadir. *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.

Aynî, Bedrüddîn. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Eymen Salih Şâban. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. nşr. Kilisli Rifat Bilge - İbnül Emin Mahmud Kemal. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

Bedir, Murteza. "Üsrûşeni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/392. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. trc. Abdülhalim en-Neccâr-Seyyid Ya'kûb Bekir-Ramazan Abdüttevâb. Kahire: 1983.

Cici, Recep. "Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3/5 (2005), 215-248.

Çalık, Bünyamin. *Kadıvâde Muhammed Ârif Efendi'nin "Bahru'l-Fetâvâ" Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn*. nşr. Şerefeddin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Çelebi, İlyas. "Kemalpaşazâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.

Gedik, Şerif. *Osmanlı Fakihî Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn Adlı Eseri*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2023.

Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1977.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Minhatü'l-hâlik (el-Bahrü'r-râik ile birlikte)*. thk. Zekeriyya Ümeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Mecmûatü resâli İbn Âbidîn*. Beyrut: y.y., ts.

İbn Nüceym, Zeynüddîn. *el-Bahrü'r-râik şerhi Kenzi'd-dekâik (Minhatü'l-hâlik haşiyesiyle birlikte)* thk. Zekeriyya Ümeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

İmâdî, Ebü'l-Feth Zeynüddîn. *Fusûlü'l-ihkâm fî usûli'l-ahkâm*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 573/1b-413b.

Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974.

Kadri Efendi. *Vâkıâtü'l-müftîn*. Mısır: Bulak, 1301.

Kefevî, Mahmûd b. Süleyman. *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muh-târ*. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1881/ 1b-437b.

Kemalpaşazâde, Şemsüddîn Ahmed. *Mühimmâtü'l-müftî*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüp-hanesi, 3510/1b-208b.

Kemalpaşazâde, Şemsüddîn Ahmed. *Mühimmâtü'l-müftî*. nşr. Abdullah b. Abdülazîz el-Ammâr. Riyad: Ubeykân Yayınevi, 2018.

Komasyon. *el-Fetâva'l-Hindîyye (el-Âlemgîriyye)*. Mısır: Matbaatü'l-Kübrâ, 1310.

Konevî, Cemâleddin. *Hulâsatü'n-Nihâye fi fevâidi'l-Hidâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fa-tih, 1622.

Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım. *Tâcü't-terâcim*. nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf. Dı-meşk: Dârü'l-Kalem, 1992.

Kureşî, Abdulkâdir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudîyye fi-tabakâti'l-Hanefîyye*. nşr. Ab-dulfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1413/1993.

Leknevî Abdulhay. *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefîyye*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İs-lâmî, ts.

Müeyyedzâde, Abdurrahman Efendi. *Mecmau'l-fetâvâ*. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüp-hanesi, 4332/1b-143b.

Nikîb, Ahmed b. Muhammed Nasîrüddîn. *el-Mezhebü'l-Hanefî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.

Nişancızâde, Muhyiddîn Mehmed. *Nûrü'l-'ayn fi islâhi Câmii'l-fusûleyn*. Riyad Üniversitesi Kütüphanesi, Yazmalar, 3777/1a-384a.

Nugay, Kübra. *Şeyhülislâm Mehmet Emin Ankaravî'nin Fetâvâ-yı Ankaravî Adlı Eserindeki Me-todu (Aile Hukuku Örneğinde)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yük-sek Lisans Tezi, 2012.

Sezgin, Fuat. *Geshichte des Arabischen Schrifttums*. Leiden: 1967–2010.

Siğnâkî, Hüseyin b. Ali. *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye*. Mekke: ed-Dirâsetü'l-İslâmiyye, 1438.

Simâvî, Bedreddin. *Câmiu'l-fusûleyn*. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 119/1b-484b.

Özcan, Tahsin. “Nişancızâde Muhyiddin Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklope-disi*. 33/161. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Özel, Ahmet. “Hanefî Mezhebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/21–27. İstan-bul: TDV Yayınları, 1997.

Özel, Ahmet. “Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi-*

si. 36/479. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özel, Ahmet. “Kadri Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özen, Şükrü. “Osmanlı Dönemi Fetvâ Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 3/5 (2005), 249-375.

Sökülmez, Şerafettin. *Süleyman Ali b. Karamânî'nin el-Es'ile ve'l-Ecvibe el-müte'allika bi Câmi'i'l-Fusûleyn İsimli Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1975.

Ünal, Halit. “Mâverâünnehir Fakihlerinden el-Uşrûşeni”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986). 243-250.

Üşrûşeni, Ebü'l-Feth Mecdüddîn. *Fusûlü'l-Üşrûşeni*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, 571/1a-277a.

Üşrûşeni, Ebü'l-Feth Mecdüddîn. *Ahkâmü's-sığâr*. nşr. Mustafa Semîde. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Yaran, Rahmi. “Siğnâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 37/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.